

Örgütlerde Güç Kavramı: Eleştirel Yönetim Çalışmaları İle Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'nın Bakışlarına Dair Karşılaştırmalı Bir Analiz

Ali DİKİLİ *

"Nazik bir söz ve bir silahla, sadece nazik bir sözle alabileceğinizden çok daha fazla mesafe alabilirsiniz."

Al Capone**

"Güç çürütmeye meyillidir ve mutlak (sorgulanmayan/sınırsız) güç kesinlikle çürütür. Büyük adamlar hemen hemen her zaman kötü adamlardır."

Lord Acton***

Özet

Bu çalışmanın temel sorunsalı, eleştirel yönetim çalışmaları ile Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'nın örgütlerde güç kavramına bakışlarında ayrışma olup olmadığının ortaya konmasıdır. Çalışmada ulaşılan belli başlı sonuçlar şu şekildedir: Eleştirel yönetim çalışmalarının temelini oluşturan Eleştirel Kuram'ın, tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamından koparmadan ele aldığı güç, tanımlanabilir bir kavram olmayıp, Kuram'da adeta gücün ne olduğu ile ilgilenilmemektedir. Gücün nesnel bir varlığa sahip olmaktan ziyade, hayatın her alanına gömülü/bütünleşik (embedded) oluşu, böyle bir ayırım yaparak gücü incelemeyi zorlaştırmaktadır. "Kültür endüstrileri" toplumda mevcudiyeti zorunlu olan güç ilişkilerinin sürekliliğini sağlamakta önemli bir araç olarak görülmektedirler. Öte yandan, Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'nda güç kavramı; dışarıda nesnel olarak mevcut, statik ve işlevsel olup örgütlerin güç ilişkisi yönündedir. Bu yaklaşım, gücü doğuran ve dönüştüren etkenleri araştırma amacı taşımamaktadır. Yaklaşım'ın "işlevsel" güç anlayışı uyarınca örgütler, çevresel unsurlara bağımlılıklarını azaltmaya çalışarak aktif bir profil çizmektedirler.

* Dr. Ali Dikili, Ekonomi Bakanlığı

** The Untouchables filminde (1987, Yönetmen: Brian De Palma) geçen, Al Capone'un bir repliğinin çevirisi ("You can get further with a kind word and a gun than you can with just a kind word."), alıntı <<http://www.imdb.com/title/tt0094226/quotes>>, (Erişim Tarihi: 2 Nisan 2012)

*** Lord Acton, Piskopos Mandell Creighton'a Yazdığı Bir Mektup (1887); alıntı <<http://www.phrases.org.uk/meanings/288200.html>>, (Erişim Tarihi: 2 Nisan 2012)

Anahtar Kelimeler: Örgütlerde güç, eleştirel yönetim çalışmaları, Eleştirel Kuram, Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı, kültür endüstrileri

Liberal - Conservative Politics and Turgut Özal's Political Views

Abstract

The global economic crisis erupted in 1970s laid the groundwork for transition from social state approach to liberal market economy. However, unlike classical liberalism, the liberal thought in this era transformed into a new approach called new-right or liberal-conservatism with the articulation of conservative values. The liberal-conservatism, which is a synthesis of liberalism that advocates market economy and "restricted state" principles, and conservatism that emphasizes social values, was first implemented in the United States and the United Kingdom. Then it was implemented in Turkey post 12th September 1980 military takeover, during Turgut Özal's administration.

Özal introduced a liberal-conservative understanding in Turkey by synthesizing liberal approach in politics and economics with conservative values. However, his liberal-conservatism does not create a doctrinal paradigm. Özal was a politician who always tried to act according to the necessities of the time with a pragmatic approach. He was predominantly conservative who believed in liberal values, yet failed to show the same moderateness in practice.

Keywords: Turgut Özal, liberal-conservatism, market economy, democracy, liberty

GİRİŞ

Örgütler daima hiyerarşik bir ayırım yapan güç yapıları olmuşlardır.¹ Dolayısıyla, örgütlerde gücün anlaşılması önemlidir. Robbins² (1998) gibi yazarların daha çok örgüt içindeki bireyin davranışı boyutuyla açıklamaya çalıştıkları güç kavramı, bugüne kadar pek çok kez tanımlanmıştır. Bu çalışmanın amacı gücün tanımlarına bir başkasını eklemek değildir. Ne var ki başlangıçta zihnimizi güç kavramına hazırlamak açısından Coşkun ve Aydın'ın tanımı verilebilir: "güç basitçe, başkalarının davranışları aracılığıyla belirli ve hedeflenmiş sonuçlar meydana getirebilme kapasitesi" dir.³

1 Lord Acton, Piskopos Mandell Creighton'a Yazdığı Bir Mektup (1887); alıntı <<http://www.phrases.org.uk/meanings/288200.html>>, (Erişim Tarihi: 2 Nisan 2012)

2 C. Hodgkinson, Yönetim Felsefesi: Örgütsel Yaşamda Değerler ve Motivasyon, (İstanbul: Beta, 1. Bası, 2008), Çeviri Editörleri: İ. Anıl ve B. Doğan, s. 85.

3 S.P. Robbins, Organizational Behavior: Concepts, Controversies, Applications, (New Jersey: Prentice-Hall International, Inc., Eight Edition (International Edition), 1998), s. 394-431.

Örgütlerde güç kavramını, “‘bir örgütün gücü’, ‘bir örgüt içindeki güç’, ‘bir örgüt içindeki bireylerin gücü’⁴ gibi değişik şekillerde ele almak mümkün olabilir. Ancak, bu çalışmada ilerleyen bölümlerde de görüleceği üzere, Eleştirel Kuram’ın gücü içkin/kaçınılmaz (inherent) ve gömülü (embedded) olarak değerlendirmesi, güce ilişkin bu türden ayrımlar yapmayı zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, çalışmada gücün analizinde böyle ayrımlar dikkate alınmamıştır.

Bu çalışmanın temel sorunsalı, eleştirel yönetim çalışmaları ile Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı’nın örgütlerde güç kavramına bakışlarında ayrışma olup olmadığının ortaya konmasıdır. Yapılan yazın taramasında bu iki kuramı/yaklaşımı güç kavramına bakışları itibarıyla karşılaştıran bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu çalışmada, eleştirel yönetim çalışmalarının kuramsal altyapısını oluşturan Eleştirel Kuram’ın gücü nasıl algıladığı, özellikle Kuram’da büyük önem atfedilen diyalektizm, şeyleşme, yabancılaşma ve özgürleşme kavramları çerçevesinde ortaya konacak; daha sonra örgüt kuramları çerçevesinde güç kavramı ile en fazla ilgisi olduğu düşünülen Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı’nın güce bakışı değerlendirilecek ve sonrasında bu iki kuramın/yaklaşımın örgütlerde güç kavramına nasıl yaklaştığı birbirleri ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmeye çalışılacaktır.

Diğer taraftan, yönetim ve organizasyon yazınında sıklıkla, var olan egemen paradigmanın güç kavramını yönetici sınıfı lehine araçsallaştırdığı eleştirisi getirilmektedir. Bu çalışma, örgütlerde güç kavramının işgören sınıfı da dikkate alınarak yeniden kavramsallaştırılmasına katkıda bulunma amacını taşımaktadır.

ELEŞTİREL YÖNETİM ÇALIŞMALARI VE GÜÇ KAVRAMI

Eleştirel yönetim çalışmalarını anlayabilmek için öncelikle, sosyal bilimlerde geniş bir çalışma alanı bulmuş olan Eleştirel Kuram’ın anlaşılması gerekmektedir.

Eleştirel Kuram Nedir?

Eleştirel Kuram’ın güce bakışını anlayabilmek için önce bu kuramın ne olduğunu anlamak gerekir. Eleştirel Kuram aslında sosyolojide ortaya çık-

4 Recai Coşkun ve Şule Aydın, “Örgütsel Güç Araçsallaştırılabilir mi? Sakarya Üniversitesi Örneği”, (Tebliğ, 15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Sakarya, 25-27 Mayıs 2007, s. 77.

miş bir kuramdır. Kuramın temelleri, ilk olarak, Marksist gelenekten gelen bilim insanlarının oluşturduğu “Frankfurt Okulu” ile atılmıştır. Resmî adı “Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü” olan Frankfurt Okulu, Frankfurt Üniversitesi’ndeki bazı entelektüel/akademisyenlerce 1923’te kurulmuştur.⁵

Frankfurt Okulu’un ortaya çıktığı Almanya, 1. Dünya Savaşı yıllarında sahip olduğu büyük ve iyi organize olmuş işçi sınıfı ile uluslararası komünist hareket için bir umut olmuştu. Ne var ki 1920’li yılların sonlarından itibaren Almanya’daki sol siyasî gelenek gittikçe zayıflamış ve ülkedeki işçi sınıfı daha çok Nazi propagandalarının etkisinde kalmaya başlamıştı. Almanya da Fransa ve İngiltere gibi diğer endüstrileşmiş Avrupa ülkelerinde olduğu gibi ‘devrim’in beklenen aksine gerçekleşmediği bir ülke olmuştu. Frankfurt Okulu 2. Dünya Savaşı’nın yaklaştığı bu türbülanslı dönemde Marksist düşüncüyü gözden geçirmek ve yeniden canlandırmak üzere oraya çıktı. O dönemde mevcut belli başlı düşünce okulları arasında, Frankfurt Okulu, en fazla ilgi çeken olmuştu. Frankfurt Okulu’nun temelini oluşturduğu Eleştirel Kuram, toplumu, yöneten bir düzenin varlığının reddine dayalıdır ve toplumun yukarıdan aşağı organize edilmesini kabul etmez. Kuram, insanların kölelikten kurtarılmasını ve daha adil ve farklılıkları dikkate alan bir toplumun oluşturulması gerektiğini savunur. Eleştirel Kuram’a göre geleneksel kuram, böyle bir toplumu oluşturamaz; o, toplumdaki mevcut statükonun devamını sağlar. Eleştirel Kuram’ın epistemolojisi de geleneksel kuramdan ciddi biçimde farklıdır. Eleştirel Kuram’a göre özne (örneğin, birey) ile obje (örneğin, toplum) arasında bir diyalektik karşılıklı bağımlılık vardır. Bu durum, özne ile objenin sürekli ve farkında olarak değişime tabi oldukları anlamına gelir.⁶

Aynı diyalektizm, bilimde araştırmacı ile araştırdığı şey arasında da söz konusudur. Dolayısıyla, bilimsel bilginin, örneğin yönetim bilgisinin üretilmesinde de bilim insanı ile araştırdığı yönetim bilgisi arasındaki diyalektizmin dikkate alınması gerekir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, Frankfurt Okulu mensuplarının 1920’li ve 1930’lu yıllarda, Batı Avrupa ülkelerinde işçi sınıfının devrimi gerçekleştirmede başarısız olduğunu gördükten sonra bu başarısızlığın nedenlerini anlama çabaları, Kuram’ın ilk çıkış noktalarından birini oluşturmuştur. Dolayısıyla, Kuram yanlıları, nelerin devrime yol açtığına odaklanmamış,

5 Şule Aydın ve Recai Coşkun, ‘Örgütsel Güç’e İlişkin Eleştirel Bir Çözümleme’, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik İncelemeler Dergisi: Tez Sayısı, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 107.

6 H.E. Bağçe, ‘Sunuş’, içinde H.E. Bağçe, (der.) Frankfurt Okulu, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2006), s. 7.

daha ziyade devrimi önleyen nedenleri anlamaya çalışmışlar; bu bağlamda, özellikle refah devletinin yükselişi, kitle medyasının gelişimi ve “kültür endüstrileri” ile bunların çalışan sınıfın “reel” ilgilerinden uzaklaşması üzerindeki rollerine ilgi duymuşlardır.⁷

Bunun yanı sıra, Kuram, Marksist Kuram’dan daha güçlü bir diyalektik nosyon geliştirir ve bu nosyon temelinde ortodoks Marksist bakış açısının tersine, ekonomik sistem, geniş sosyal bağlamı dikkate alınmaksızın koparılıp analiz edilemez. Eleştirel Kuram, ayrıca, gerçeği yansıtma (reflection) amacı taşımaz ama gerçek ile uğraşmayı ve değişim meydana getirmeyi amaçlar.⁸

Eleştirel Kuram özel bir bilgi şeklini üretmeyi amaçlar. Bu özel bilgi şekli, özellikle bilinç ve ideolojinin bir eleştirisi yoluyla, özgürleşme amacına dönük olarak, değişimi içeren eşitliğe ilişkin bir ilgiyi (emancipatory interest) farketmeye çalışır. Eleştirel Kuram kendini hem işlevselci/objektif hem de yorumsamacı (interpretive) pratik bilimlerden eleştirel bir epistemoloji yoluyla kendini ayırır; bu eleştirel epistemoloji gerçeğin açıklama yapmaya ihtiyaç duyulmayacak biçimde kesin olarak kabul edilen doğasını reddeder ve gerçeğin tahrif edildiği değişik yolları kabul eder.⁹ Öte yandan, Kuram, kendi doktrinel varsayımlarına dogmatik bir biçimde sarılmaz¹⁰ ve pratik bir doğaya sahiptir.¹¹

Bu kuram diğer taraftan, kuramlar, bilgi sistemleri ve olguların gömülü olduklarını (embedded) ve görelî dünya görüşlerini yansıttıklarını varsayar.¹² Eleştirel Kuram, yine, bize eylemi, belirli bir sonuca götüren araç (araçsal eylem) olarak daha dar bir biçimde anlamaktan ziyade dikkati şekillendiren (iletişimsel eylem/communicative action) eylem olarak anlamının yeni bir yolunu sunar.¹³

7 R.W. Jones, *Security, Strategy, and Critical Theory*, (Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, 1999), s. 10-21.

8 S.R. Clegg, D. Courpasson ve N. Phillips, *Power and Organizations*, (London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, First Published, 2006), s. 274.

9 Clegg, Courpasson ve Phillips, *op. cit.*, s. 275.

10 A. Carr, ‘Critical Theory and the Management of Change in Organizations’, *Journal of Organizational Change Management*, Vol. 13, No. 3, 2000, s. 209, alıntı S.R. Clegg, D. Courpasson ve N. Phillips, *Power and Organizations*, (London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, First Published, 2006), s. 274.

11 *ibid.*, s. 208, alıntı S.R. Clegg, D. Courpasson ve N. Phillips, *Power and Organizations*, (London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, First Published, 2006), s. 272.

12 Clegg, Courpasson ve Phillips, *op. cit.*, s. 281.

13 B. Steffy ve A. Grimes, ‘A Critical Theory of Organizational Science’, *Academy of Management Review*, Vol. 11, No. 2, 1986, s. 325, alıntı S.R. Clegg, D. Courpasson ve N. Phillips, *Power and Organizations*, (London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, First Published, 2006), s. 276.

Kuram, örgüt yazınına sonradan dahil edilmiş olup kuramın örgüt alanındaki izdüşümü, esasen örgüt, yönetim ve yönetsel bilginin doğası üzerine, olduğu gibi kabullenilen bazı varsayımları sorgulamak olarak belirlemektedir.¹⁴

Örgüt yazını bakımından spesifik olarak değerlendirildiğinde, Eleştirel Kuram, yönetimin tarafsızlığı (neutrality) ve erdemini (virtue) bir açıklama yapmaya ihtiyaç duymayacak kadar kesin biçimde kabullenmeyen veya yönetimi bir sorunsal olarak ele almamanın haklılığını sorgulayan ve sürekli gelişen bir bilgiler kümesi anlamı taşır. Zira, Eleştirel Kuram'a göre yönetim; rasyonalitenin dar ve araçsal bir şeklini kullanarak işgörenlerin, tüketicilerin ve vatandaşların hayatları üzerinde yönlendirici etki yapmaktadır.¹⁵ Yine, Kuram, değişimi içeren eşitliği, yani özgürleşmeyi (emancipation) amaçlayan bir kendine ilişkin farkındalık eleştirisi (self-conscious critique) şekline işaret eder.

Eleştirel Kuram'ın Güce Bakışını Anlamada Yararlı Olabilecek Bazı Önemli Kavramlar

Eleştirel Kuram'ın güce bakışını daha iyi anlayabilmek için bazı önemli kavramların anlaşılması gereklidir. Bunlar diyalektizm, şeyleşme (reification), yabancılaşma (alienation) ve özgürleşmedir (emancipation).

Diyalektizm

Eleştirel Kuram diyalektiği zıtların birbirine bir tür taviz vermesinden çok daha incelikli olarak anlar. Eleştirel kuramcılar diyalektik nosyonunu geliştirirken Hegel'in diyalektiğinden yararlanırlar. Hegel'in diyalektiği, özgün (particular) ile evrenselin birbirine karşılıklı olarak bağımlı olduğunu kabul eder. Bu dinamik karşılıklı bağımlılık ilişkisinde zıtlıklar ortaya çıkar ve sonuçta bu yeni bir bütünlüğe (totality) yol açar. Diyalektiğin bu şekilde üç 'an' içerdiği düşünülür: tez, antitez ve sentez. Yeni sentez, ortada veya arada bir yerde bulunan bir sentez olmaktan ziyade eski bütünlüğü (totality) içinde içeren yeni bir pozisyonu ifade eder. Kuram'da, diğer taraftan, Hegelci diyalektiğe yakın durulurken onun mutlak gerçeklik iddiası reddedilir ve tarihsel-bağlamsal bir yorumlama tercih edilir. Bu

14 J. Forester, 'Critical Theory and Planning Practice', içinde J. Forester, (der.) Critical Theory and Public Life, (Cambridge, MA: MIT Press, 1985), s. 203.

15 Clegg, Courpasson ve Phillips, op. cit., s. 32-3.

anlamda gerçek, her zaman kendisine aracılık edilendir. Geçmişte gerçek iddiası oluşturulurken tarihsel dönem kısmen bu aracılığı gerçekleştirir. Diğer taraftan, normallığı oluşturucu bir parça olarak kabul edilen birçok gerçek iddiası, “kültür endüstrileri” yoluyla dağıtılan ideolojilerden ortaya çıkar. Normallığı oluşturan diğer bir kısım ise, oluşumlarında belirli (özgün) bir tarihin kazıntısını (inscription) taşıyan ihtiyaçlar, arzular ve isteklerin maddesel gerçekliğinde aranır.¹⁶

Şeyleşme

“Şeyleşme” (reification), sosyal bilimlerde ve felsefede fikirleri tarihsel bağlamlarından koparma ve onların bu bağlamından bağımsız olduğuna inanma eğilimini ifade eder. (Şeyleşmeden kaçınmak için) araştırmacı, araştırdığı şeyin hem bir parçası olarak, hem de ideolojilerin düşünmeyi biçimlendirdiği bir tarihsel bağlam içinde (bundan kaçınması mümkün değildir) olarak kabul edilir/edilmelidir.¹⁷ Aksi takdirde, insan adeta bir “şey” haline gelir. Toplumda genelde kabul edilen varsayımlar insan zihnine etki ettiği için zihin de bu şeyleşmeye aracılık eder. Şeyleşmeyi reddedişi, Eleştirel Kuram’ın ayırt edici bir özelliğidir.¹⁸

Yabancılaşma

Yabancılaşma (alienation) Eleştirel Kuram’ın önemli bir başka dinamiğidir. Marksist Kuram’da da sıklıkla görülen yabancılaşma, ilk başlarda kapitalizm altında işçi ile emeğinin ürünü arasındaki ilişkinin ortadan kalkması olarak anlaşılmıştır.¹⁹ Yabancılaşmanın diğer bir implikasyonu bireyin kendi sınıf tabanlı kimliğine yabancılaşmasıdır. Eleştirel Kuram’a göre yabancılaşma önemli ölçüde “kültür endüstrileri” yoluyla olur. “Toplumda okullar, kiliseler, aile, reklamlar, eğlence vb. büyük kurumlar, baskıcı gerçeklikleri inkâr eden bir işçi versiyonunu yansıtacak biçimde birbirleriyle

16 M. Alvesson ve H. Willmott, ‘Critical Theory and Management Studies: An Introduction’, içinde M. Alvesson ve H. Willmott, (der.) Critical Management Studies, (London: Sage Publications, 1992), s. 1, alıntı S.R. Clegg, D. Courpasson ve N. Phillips, Power and Organizations, (London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, First Published, 2006), s. 270.

17 Clegg, Courpasson ve Phillips, op. cit., s. 274-5.

18 Carr, op. cit., s. 209, alıntı S.R. Clegg, D. Courpasson ve N. Phillips, Power and Organizations, (London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, First Published, 2006), s. 274.

19 Clegg, Courpasson ve Phillips, op. cit., s. 274.

uyumlu olarak hareket etmektedirler.”²⁰ Kültür endüstrilerinin bu yoğun yönlendiriciliği toplumdaki insanların kimliklerine, işlerine vb. yabancılaşmasını sağlar. Yine, kültür endüstrileri bireyin sahip olduğu güce yabancılaşmasına da hizmet eder.

Özgürleşme

Alvesson ve Willmot, özgürleşmeyi (emancipation), “bireylerin ve grupların, baskıcı sosyal ve ideolojik koşullardan -spesifik olarak insan bilincinin gelişimi ve ifade edilmesi üzerindeki gereksiz toplumsal kısıtlamalardan- özgür kılınması süreci”²¹ olarak tanımlarlar. Bu özgürleşme kavramı değişim ile eşitliği içeren bir kavramdır. Bu bağlamda, insanların maddî varlıkları ve deneyimleri ile ilgilenen Eleştirel Kuram’da²² araştırmacılar, üzerine kafa yordukları dünyayı yöneticilerin istediği doğrultuda daha etkin kılmak için değil, daha adil hale getirmek için uğraşırlar.²³

Eleştirel Yönetim Çalışmalarında Güç Kavramı

Örgüt yazınında ana akımda yer alan araştırmacılar, daha iyi ve daha etkin örgütler inşa etme konusunu ve bu örgütleri yönetecek daha iyi yöneticiler yetiştirme konusunu merkeze alıp, etkinliği ifade etmek bakımından değişik sayısal yöntemleri kullanagelmişlerdir. Ne var ki örgüt yazınında, etkinlik kavramının değerine ve sayısal yöntemlere duyulan bu sorgusuz inanç, zamanla eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştiriler, örgütlerde (örgütlerin doğasında) var olan içkin (inherent) zıtlıkların nispeten de olsa düşünülmesini sağlamış ve bu bağlamda örgütler ve gücü ilgilendiren konular çalışılırken yaklaşımların merkezî bir unsurunu teşkil etmiştir.²⁴ Dolayısıyla, Eleştirel Kuram’da güç, ana akım araştırmacılarca bazen yapıldığının aksine sayısallaştırılmaz. Yani, Kuram, gücün sayısal ifadesine -örneğin, hangi örgütün veya örgütün alt biriminin ne kadar ciro yaptığı,

20 Hodgkinson, op. cit., s. 246.

21 J. Jermier, “ ‘When the Sleeper Wakes’: A Short Story Extending Themes in Radical Organization Theory”, *Journal of Management History*, Vol. 11, No. 2, 1985, s. 75.

22 M. Alvesson ve H. Willmott, ‘On the Idea of Emancipation in Management and Organization Studies’, *Academy Of Management Review*, Vol. 17, No. 3, 1992, s. 432-64.

23 Jones, op. cit., s. 23.

24 C. Wright Mills, *Power, Politics & People: The Collected Essays of C. Wright Mills*, (New York: Oxford University Press, 1967), alıntı S.R. Clegg, D. Courpasson ve N. Phillips, *Power and Organizations*, (London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, First Published, 2006), s. 33.

kâr elde ettiği ve istihdam sağladığı gibi- karşıdır ve Kuram'da bu konuya ilişkin olarak daha ziyade yorumlayıcı yöntemler kullanılır.

Eleştirel Kuram'da araştırma, geleneksel araştırma şekillerinden önemli bir biçimde farklıdır. Bu çerçevede Kuram, araştırma yöntemlerine farklı bir pencereden bakar: bir araştırma şeklinin pratik bir amacı olduğunu kabul eder, araştırmacının araştırılan konu ile ilişkisini anlama yönünde kaygı taşır ve araştırmacılar ile uygulamacıların birbirleriyle ilişkilerini analiz eder. Yine, sınırlılıklarını kabul ettiği geleneksel araştırma şekilleri tarafından uygun araştırma konuları olarak görülen görgül konu çeşitlerine alternatifler sunar.²⁵ Dolayısıyla, Kuram, araştırmanın şekli ve araştırılan konuyla ilgili uygulamacılar gibi unsurları dikkate alarak epistemolojisini genişletir.

Bu epistemik eleştiri bağlamında, farklı bir biçimde ele alınmış olan güç kavramının çalışılması, onu araştıranlar ve uygulayanlar ile yakından ilişkilidir. Yani, burada, güç konusu ile ilgili araştırma yapanlar ile uygulayıcıların aralarındaki bağlantıları ihmal eden ana akım kuramların mevcut güç epistemolojisine bir meydan okuma vardır. Örneğin, Eleştirel Kuram'ın dünyada genel olarak pek revaç bulmadığı iş okulları, değişik firmalarla destekleyicilik (sponsorluk), bağış, burs vb. ilişkileri bakımından güç kavramını "eleştirel" bağlamı ile tartışamazlar, bu anlamda yazın gelişimine katkıda bulunamayacakları gibi ana akım güç anlayışının kökleşmesine de katkıda bulunurlar. Diğer taraftan, Clegg ve diğerlerine göre iş okulları ile şirketler arasında kurulan bu tür ilişkiler bilgiyi tahrif eder.²⁶ Bununla ilgili bir örneği veren ve İngiltere'deki Warwick Üniversitesi Tarih Bölümü'nün üyesi olan Thompson, 1967'de kurulan Warwick İş Okulu'nun Rootes otomobil şirketi ile olan sıkı bağlarını kesin bir dille eleştirmiştir. Thompson burada gücün bilgiyi tahrif ettiğine dair değerlendirme yaparak gücün kıymet hükmü içeren (value-driven) doğasını dikkate alır.²⁷

Eleştirel Kuram'ın epistemolojisinin genel ve güce ilişkin yaklaşımından bahsettikten sonra şimdi bu kuramın öngördüğü güç kavramının yukarıda bahsedilen diyalektizm, şeyeleşme, yabancılaşma ve özgürleşme kavramları bakımından ne ifade ettiğinin ortaya konulması gerekir.

25 Clegg, Courpasson ve Phillips, op. cit., s. 266.

26 Steffy ve Grimes, op. cit., s. 325, alıntı S.R. Clegg, D. Courpasson ve N. Phillips, *Power and Organizations*, (London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, First Published, 2006), s. 276.

27 Clegg, Courpasson ve Phillips, op. cit., s. 269.

Eleştirel Kuram'ın güç analizinde diyalektizm çok önemlidir. Bu çerçevede, gözlemlenen güç dağılımları; tarihsel olarak değişen güç yapıları ile kolektif anlayışlar, değerler ve motiflerin arasındaki bir diyalektiğin sonucudur.²⁸ Dolayısıyla, gücün daima dinamik olan yapısı dikkate alınmalıdır.

Eleştirel Kuram'da statik bir kavram olarak alınmayan güç kavramı, bir süreç olarak algılanır ve gücün öncüllerine kuvvetli bir vurgu vardır. Kuram'a göre güç tarihsel ve sosyal bağlamından koparılmamalıdır. Hatta, güç tarihsellik çerçevesinde kişinin doğumuna kadar götürülür. Gücün temelinde bağımlılık ilişkisi vardır. Öyle ki "doğmuş olmanın kendisi, hegemonik bir anne ile güç-bağımlılık ilişkisi içindeki bir bebek olarak dünyaya gelmek demektir."²⁹ Dolayısıyla, gücün kullanımından ziyade, oluşum sürecine vurgu vardır. Aksi taktirde, güç "şeyleşir".

Diğer taraftan, birey ve toplumları sınıf bilincinden uzaklaştıran kültür endüstrileri, aynı zamanda onları güce de yabancılaştırır. Çünkü sosyal ve tarihsel bağlamından koparak şeyleşmiş olan güç artık birey ve toplumların ona yabancılaştığı bir şeydir.

Bu yabancılaşma, özgürleşmeyi engeller.³⁰ Eleştirel Kuram'a göre ana akım araştırmalarda yeterince yer almayan veya karar mekanizmalarında yeterince temsil edilmeyen değişik çıkar gruplarının belirli ekonomik amaçlara ulaşmaları bakımından, kaynakların etkin kullanımından başka konular ve idealler³¹ de olmalıdır. Bu grupların özgürleşmelerinin sağlanabilmesi için daha etkin olmalarını değil, onlara daha adil davranılmasını³² gerektiren düzenlemeler yapılmalıdır.

Eleştirel Kuram kendi içinde değişik dönemsel ayrımlara tabi tutulmuştur. Bu ayrımlardan biri Frankfurt Okulu ile -Michel Foucault, Derrida ve Lyotard'ın takipçileri arasında bulunduğu- Post Yapısalcı Akım'dır.³³ Post Yapısalcı Akım'da önemli bir yeri bulunan ve güç kavramına ilişkin

28 E.P. Thompson, Warwick University Ltd: Industry, Management and the Universities, (Harmondsworth: Penguin, 1970), alıntı S.R. Clegg, D. Courpasson ve N. Phillips, Power and Organizations, (London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, First Published, 2006), s. 269.

29 D.E. Comstock, 'Power in Organizations. Toward a Critical Theory', The Pacific Sociological Review, Vol. 25, No. 2, 1982, s. 139-62.

30 Hodgkinson, op. cit., s. 95.

31 Clegg, Courpasson ve Phillips, op. cit., s. 33.

32 M. Alvesson ve H. Willmott, 'Introduction', içinde M. Alvesson ve H. Willmott, (der.) Studying Management Critically, (London: Sage Publications, 2003), s. 15.

33 Mills, op. cit., alıntı S.R. Clegg, D. Courpasson ve N. Phillips, Power and Organizations, (London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, First Published, 2006), s. 33.

çok sayıda önemli ve orijinal çalışma yapmış olan Foucault'un düşüncelerine de değinmek gerekmektedir.

Foucault ve Güç Kavramı

Hem Foucault, hem de Eleştirel Kuram'ın temelindeki Frankfurt Okulu rasyonaliteye aydınlanmacı perspektiften bakışı kabullenmezler. Yani, ikisine göre de düşünce ve söylemin bütün şekilleri, güç ve çıkar ile iç içe geçmiş olan ve kültürel olarak içkin sosyal yapılardır.³⁴ Bilgiden özgürleşemeyen Foucault'nun güç kavramı, onunla yakın bir ilişkiye sahiptir. "Rasyonaliteler ve güçler daima birbiri içine geçerler. Rasyonaliteler ... daima kavramsal olarak durumsal oldukları için daima güç ile ima edilirler. Hiçbir bağlam gücün dışında kalmaz".³⁵ Düşüncenin ve söylemin bütün şekilleri sosyo-kültürel yapılar olunca ve güçten bağımsız olmayınca hem Foucault hem de Frankfurt Okulu, iyi, doğru ve güzeli ayırt edebilme kapasitesine sahip olan özerk rasyonel varlıkların mevcudiyetini inkâr ederler. Dolayısıyla, her ikisine göre de hiçbir uzman veya felsefeci grubunun bu kriterleri sağlayamayan herhangi bir kimse veya şeyi aşağılamaya, dışlamaya, onlar üzerinde baskı kurmaya hakkı yoktur. Bu ortak eleştiri kuramın uygulama üzerine üstünlüğünü reddeder iken kuram ile uygulama arasında ikisinin birbirini şekillendirdiği dönüşümsel (reflexive) bir ilişkiyi zorunlu kılar. Bu, diğer taraftan, hem Foucault'nun hem de Eleştirel Kuram'ın ortak metodolojisidir.³⁶

Foucault ile Frankfurt Okulu birbirinden özgürleşme (emancipation) anlayışı bakımından ayrılırlar. İkisi de özgürleşmeyi amaçlamakla birlikte Foucault'ya göre güç ilişkileri, örneğin doğadan, gelenekten, dinden ve devletten özgürleşme bakımından bazı fırsatları içerir. Frankfurt Okulu'na göre ise güç ilişkileri, özgürleşme yönünde böyle fırsatlar barındırmazlar.³⁷

Foucault, güç ile ilgili konulara öncelikle gücün analizi ve modern şekli olan disiplinler bakımından yoğun olarak değinir. Foucault'ya göre ilk olarak manastırlarda ortaya çıkan disiplin on sekizinci yüzyıldan beri

34 Clegg, Courpasson ve Phillips, op. cit., s. 33.

35 C.F. Abel, 'Beyond the Mainstream: Foucault, Power and Organization Theory', International Journal of Organization Theory and Behavior, Boca Raton, Vol. 8, No. 4, 2005, s. 495-519.

36 Clegg, Courpasson ve Phillips, op. cit., s. 240.

37 Abel, op. cit.

hapishaneler, akıl hastaneleri, hastaneler, ordular ve şirketler gibi birbirine bağlı örgütsel formların şekillenmesinde rol oynamıştır. Bu örgütlerde disiplin teknikleri geliştirilmiş ve rafine edilmiştir. Disiplin araçları olan hiyerarşik gözlem, normalize eden yargı (normalizing judgement) ve sınav; normları ve uyulacak kuralları belirler ve bunlara uyacak insanları şekillendirir veya 'normalize' eder.³⁸

Foucault'ya göre güç, hakikat ile ilişkilidir. Ona göre hakikat "bu dünyaya ait bir şeydir: sadece kontrolün/sınırlılığın (constraint) çoklu biçimleri yoluyla üretilir ve gücün düzenli etkilerini sonuç verir".³⁹ Gücü "belirli bir toplumda, kompleks bir stratejik duruma atfedilen isim"⁴⁰ olarak tanımlayan Foucault onu ana akımda yer alan araştırmacıların aksine olumsuz ve sıfır toplamlı bir olgu olarak görmez.⁴¹ Ona göre "güç her zaman iş başındadır".⁴² Dolayısıyla, Foucault, güçten kaçınmanın mümkün olması anlayışı ile Eleştirel Kuram'a yaklaşır.

Foucault'nun aşağıdaki ifadeleri çarpıcıdır. Ona göre güç;

"kitlesele ve homojen bir baskının bir olgusu -bir bireyin başka bireyler üzerine baskısı, bir grubun başka gruplar üzerine baskısı, veya bir sınıfın başka sınıflar üzerine baskısı- değildir. Şu açıkça akılda tutulmalıdır ki ... güç ona sahip olanlar ve onu başkalarından ayrıcalıklı olarak tutanlar ile ona sahip olmayanlar ve ona maruz kalanlar arasında bölüşülen bir şey değildir. Güç, ... sirküle eden bir şey veya daha ziyade sadece bir zincirin parçası olduğunda işleyen bir şey olarak analiz edilmelidir. O, hiçbir zaman şurada burada lokalize edilemez, hiçbir zaman birilerinin ellerinde değildir ... Güç işler. Güç, ağlar yoluyla uygulanır ve bireyler bu ağlar içinde basitçe dolaşmazlar; bireyler bu güce hem teslim olma, hem de onu uygulama pozisyonundadırlar. Onlar hiçbir zaman gücün donuk veya ona rıza gösteren hedefleri değildirler; daima gücün aktarıcılarıdır. Bir diğer deyişle, güç bireyler boyunca geçer. Güç onlara uygulanmaz ... Birey gücün ilk etkilerindedir. Birey aslında bir güç-etkidir (power-effect) ve bir güç-etki olduğu kadar aynı zamanda bir aktarıcıdır da: güç oluşturduğu bireyler boyunca ilerler."⁴³

38 ibid.

39 R. Marsden, 'The Politics of Organizational Analysis', içinde C. Grey ve H. Willmott, (der.) Critical Management Studies: A Reader, (Oxford: Oxford University Press, 2005), s. 147.

40 Colin Gordon, (der.), Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977, (New York: Pantheon, 1980), s. 131.

41 Paul Rabinow, (der.), The Foucault Reader, (Pantheon Boks, 1984), s. 93.

42 Clegg, Courpasson ve Phillips, op. cit., s. 247.

43 ibid., s. 234.

Bu durumda, gücü sadece bir baskı aracı olarak değerlendirmek doğru olmaz. Daha ziyade, insanlar sosyal pratiklere, güç ilişkilerine gömülüdürler.⁴⁴ Birinin veya bir sınıfın sahip olduğu veya eline geçirdiği bir şey olmayan güç, aslında daha temel güç ilişkilerinin sonucu olarak tezahür eder. Güç söylemsel şekillenmenin (discursive formation) kendisinde bulunur. Söylemsel şekillenme, hep birlikte sosyal kurumları organize eden ve belirli süje formlarını üreten linguistik ayrımlar, akıl yürütme yolları ve maddî uygulamaların bir bütünüdür. Bu durumda, söylem başka birey veya birey gruplarına yetki veren veya onların yetkilerini alan, onları güçlendiren veya güçsüzleştiren bir yönetici üretir. Söylem aynı zamanda gruplar içinde bir dayanışma, ilgiler, çatışmalar, profesyonel ve işçi kavramları gibi kendine ve başkalarına dair bir farkındalığın oluşmasını sağlar. Güç böylece söylemin ayrımları ve sistemleri sürdüren yönünde bulunur. Bu ayrım ve sistemlere; işe alma ve seçme prosedürleri, ofis düzenlemeleri, ödül ve kontrol yapıları ve önemli toplantılara alma/almama vb. dahildir.⁴⁵ Yani, Foucault gücün kullanımını değil, söylemsel düzeyde nasıl oluştuğunu ve söylemin güce nasıl etki ettiğini inceler.

Güce geleneksel yaklaşımları eleştiren Foucault⁴⁶, cinsel haz ile gücün işleyişleri arasındaki bağlantıları inceler⁴⁷ iken yaptığı gibi bu yaklaşımlara alternatifler de sunar.

Foucault'da güç tutarlı olmaktan ziyade açıklayıcıdır.⁴⁸ Foucault görgül detayları kavramsal netlikten daha fazla önemseydiği için metinlerinde ve metinleri arasında kavramsal tutarlılık ve gelişim azdır.⁴⁹ Foucault da söylediklerinin "çok karışık ve belirsiz" olduğunu kabul ederek birer hipotez olarak alınmaları ve test edilmeleri gerektiğini belirtir.⁵⁰ Ancak, önemseydiği görgül çalışmaları, Foucault'ya göre de aslında hiçbir yere git-

44 M. Foucault, *Society Must be Defended*, Çev. D. Macey, (Harmondsworth: Penguin, 2003), s. 29-30.

45 C. Falzon, *Foucault ve Sosyal Diyalog: Parçalanmanın Ötesi*, Çev. Hüsamettin Arslan, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001), s. 68.

46 M. Alvesson ve S. Deetz, (2005), 'Critical Theory and Postmodernism: Approaches to Organizational Studies', içinde C. Grey ve H. Willmott, (der.) *Critical Management Studies: A Reader*, (Oxford: Oxford University Press, 2005), s. 92.

47 Marsden, op. cit., s. 149.

48 R. Pringle, 'Sexuality at Work', içinde C. Grey ve H. Willmott (der.) *Critical Management Studies: A Reader*, (Oxford: Oxford University Press, 2005), s. 284-92.

49 M. Cousins ve A. Hussain, *Michel Foucault*, (New York: St. Martin's Press, 1984), s. 226.

50 Marsden, op. cit., s. 148.

mez.⁵¹ Diğer taraftan, Foucault'nun çalışmalarındaki kavramsal ve görgül tutarsızlık, onları birçok farklı yoruma açık hale getirir.⁵²

Sonuç olarak, Foucault'nun güç çalışmalarının ana eksenini bulmak zordur, "güç üzerine çalışması dağınık"⁵³ olan Foucault, gücün uygulanmasından ziyade tasarımını çalışmalarına konu edinmiştir.⁵⁴ Foucault'nun güç anlayışı, "gücün dışında kalan ve ona karşı olan, altta kalmaya veya baskıya uğramaya karşı duruş halini ifade eden özgürlük ve özerklik gibi herhangi bir şeyi içermediği veya dışladığı için nihilistik"⁵⁵ de bulunur.

KAYNAK BAĞIMLILIĞI YAKLAŞIMI VE GÜÇ KAVRAMI

Ana akım örgüt çalışmalarında gücü tanımlama çabalarının büyük çoğunluğunda bağımlılık temasına vurgu vardır. Bu anlamda Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı; gücün örgüt bağlamında anlaşılması, yorumlanması gibi bakımlardan verimli bir zemin sunar. Çalışmanın bu bölümünde Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'ndan kısaca, ana hatları ile bahsedildikten sonra bu yaklaşımın gücü daha çok ilgilendirdiğini düşündüğümüz bazı yönleri vurgulanacaktır.

Örgüt kuramı içerisinde önemli yaklaşımlardan biri olarak kabul edilen Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı esasen Pfeffer ve Salancik⁵⁶ tarafından geliştirilmiştir.

Türkiye'de sınırlı bir ilgi gören Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'nın esasını oluşturan üç temel unsur vardır. Bu unsurlar şunlardır: a) Örgüt açık bir sistemdir. b) Örgütün ne yaptığı sadece kendi amaçlarına veya yöneticilerine değil, aynı zamanda çevrenin yarattığı baskı ve kısıtlara da bağlıdır ve örgüt çevreye tepki verirken sadece ona uyum göstermez, çevre ile ilişkilerini kendi çıkarları doğrultusunda yönetme gayreti içinde de olur. Bu bağlamda, Sosyal Değişim Kuramı'nın örgüt alanına uygulanması sonucu örgütlerin hem çevreleri ile ilişkilerinde hem de kendi bünyeleri içinde güç önemli bir rol oynar ve dolayısıyla, karar alma süreçleri politik bir nitelik taşır. c) Bu yaklaşımda örgütler bir koalisyon şeklinde tanımlanır.⁵⁷

51 Rabinow, op. cit., s. 74.

52 Gordon, op. cit., s. 78.

53 G. Burrell, 'Modernism, Postmodernism and Organizational Analysis 2: The Contribution of Michel Foucault', *Organization Studies*, Vol. 9, No. 2, 1988, s. 222.

54 Clegg, Courpasson ve Phillips, op. cit., s. 229.

55 ibid., s. 258.

56 ibid., s. 255.

57 J. Pfeffer ve G.R. Salancik, *The External Control of Organizations - A Resource Depen-*

Pfeffer ve Salancik'in yaklaşımı örgütsel çevrenin örgütü nasıl etkilediği ve sınırlandırdığı ile yoğun bir biçimde ilgilenir. Yazarlar, örgütlerin kaçınılmaz bir biçimde çevresel koşullarla sınırlı olduklarını ortaya atarak, örgütlerin dışardan gelen kısıtlamalara nasıl yanıt verdiklerini araştırmışlar ve bu kısıtlamaların örgütsel davranış ve tasarımı nasıl etkilediklerini ortaya koymaya çalışmışlardır.⁵⁸

Örgütler ihtiyaç duydukları kaynakları elde etmek için kaçınılmaz biçimde çevreleri ile etkileşim içinde olmak durumunda⁵⁹ olup onların davranışlarını anlamak için çevrelerindeki diğer sosyal aktörlerle ilişkilerini anlamak gerekmektedir. Zira örgütler kendi amaçlarını gerçekleştirme uğrunda kendi kendini yönlendiren, otonom varlıklar değildir. Bunun yerine, örgütler başkalarının yönlendirdiği, sınırlama ve kontrollerine tabi olan ve özerklik için sürekli mücadele eden varlıklardır.⁶⁰ Yaklaşım, örgütlerin birbiriyle etkileşimini güçlü bir biçimde açıklama potansiyeli taşımaktadır.⁶¹ Örgütlerin hayatta kalmaları ve başarılı olmaları sadece kendi içlerinde düzenleme yapmalarına değil, aynı zamanda çevrelerini yönetmelerine de bağlıdır.⁶² Dolayısıyla, hiçbir örgüt kendi varlık şartlarını tamamen kontrol edememektedir.

Örgütler ayakta kalabilmek için kaynaklara ihtiyaç duyarlar ve bu kaynakları elde edebilmek için, söz konusu kaynakları kontrol eden çevre ile ilişki kurmalıdırlar ve aslında birçok kaynağı elde etmek için ihtiyaç duydukları başka örgütleri de içine alan bir çevrede faaliyette bulunurlar. Örgütler çevrelerinde var olan söz konusu diğer örgütlere, onlarla ilişkilerini tanımlayan ve kontrol eden; federasyonlar, birlikler, tüketici-tedarikçi ilişkileri, rekabetçi ilişkiler ve toplumsal/hukukî enstrümanlar aracılığıyla bağlanırlar. Çevrenin değişkenliği ve tahmin edilemezliği (örneğin, sürekli yeni örgütlerin giriş-çıkışı, kaynakların az ya da çok kısıtlı oluşu) bakımından örgütler, çevrelerine bir biçimde yanıt vermek durumunda kalırlar. Ayrıca, örgütler etkin oldukları sürece, yani çevreden kaynakları elde edip onları sürekli kıldıkları sürece hayatta kalırlar. Örgütler ihtiyaç

dence Perspective, (New York: Harper & Row, Publishers, 1978).

58 B. Üsdiken, 'Çevresel Baskı ve Talepler Karşısında Örgütler: Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı', içinde A.S. Sargut ve Ş. Özen, (der.) Örgüt Kuramları, (Ankara: Imge Kitabevi Yayınları, 2007), s. 79-89.

59 ibid., s. xi-1.

60 Pfeffer ve Salancik, op. cit., s. 19.

61 ibid., s. 257, 261.

62 T. Casciaro ve M.J. Piskorski, 'Power Imbalance, Mutual Dependence, and Constraint Absorption: A Closer Look at Resource Dependence Theory', Administrative Science Quarterly, Vol. 50, No. 2, 2005, s. 167-99.

duydukları kaynakları sürekli bir biçimde elde edebilselerdi, kaynaklar kendi kontrolleri altında olmasaydı bile sorun kalmayacaktı. Dolayısıyla, çevreden kaynakları sürekli bir biçimde temin edemeyen örgütlerin etkinliği; taleplerin, özellikle de örgütün kaynak ve destek bakımından bağlı olduğu çıkar gruplarının taleplerinin yönetimine bağlıdır.⁶³

Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'nda örgütün çevresine bağımlılığına özel bir önem atfedilir. Yaklaşım'a göre sosyal sistemlerde ve sosyal etkileşimlerde, bir aktör bir eylemi yapabilmek için veya o eylemin arzulan sonuçlarını elde edebilmek için gerekli olan tüm şartları tamamen kontrol altına alamıyorsa karşılıklı bağımlılık ortaya çıkar. Aslında, hemen tüm örgütsel sonuçlar, birbirine bağımlı olan sebep veya öznelere bağlıdır. Bağımlılık, yazarlarca, "belirli bir girdi veya çıktının örgüt için önemi ile nispeten az sayıdaki örgütler tarafından kontrol edilme derecesinin bir ürünü" olarak tanımlanmaktadır.⁶⁴

Çevre ile ilişkileri yönetirken örgüt yönetimi, özellikle yönetim kurulu önemli bir işleve sahiptir. Yönetim kurulu bir taraftan hissedarlar adına yönetimi izler, diğer taraftan kaynakları sağlar.⁶⁵ Diğer taraftan, yönetimin, örgüt ve onun eylemlerinin sembolü olma işlevi vardır. Yöneticiler, işler kötü gittiğinde bazı kişileri işten çıkarırlar. Yönetim, örgütü çevreleyen sosyal bağlama uyum sağlayabilir veya onu değiştirebilir. Bu bakımdan, örgütün taleplerini işleyen yönetimin büyük bir zekâ ve beceriye sahip olması gerekir.⁶⁶

Öte yandan, örgütler tek başına ayakta kalamayabilirler. Birleşme, ittifak vb. ayakta kalabilmek için örgütlerin uyguladığı stratejilerdendir.⁶⁷ Baskı grupları ve koalisyonlar o kadar önem taşırlar ki örgütler adeta "etki ve kontrolün gerçekleştiği piyasalar" olarak görülmelidir. Öyle ki hayatta kalabilmek için koalisyon kurması halinde, bir örgütten varlık olarak bahsedilebilecektir. Örgütün yaşaması için meşruiyete sahip olması önemlidir. Ancak, örgütün yaşayabilmesi için örgütün çevresindeki *bütün* unsurların onun meşruiyetini kabul etmesi de şart değildir. Örgütün kaynakları elde etmek için kurduğu, değişik kesimlerden oluşan koalisyonun üyele-

63 Pfeffer ve Salancik, op. cit., s. 4.

64 ibid.

65 ibid., s. 40, 51.

66 A.J. Hillman ve T. Dalziel 'Boards of Directors and Firm Performance: Integrating Agency and Resource Dependence Perspectives', The Academy of Management Review, Vol. 28, No. 3, 2003, s. 383-96.

67 Pfeffer ve Salancik, op. cit., s. 16-20.

rinin bu meşruiyeti kabul etmesi yeterlidir; çünkü örgütün bu kaynakları kullanarak yaptığı aktiviteler söz konusu koalisyonun üyeleri tarafından da arzu edilmektedir.⁶⁸

Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı örgüt çalışmalarında ihmal edilmiş bir alan olan örgütler arasındaki güç ilişkilerine* özel bir önem atfeder. Yaklaşım'da güç, örgütün önemle ihtiyaç duyduğu kaynakların elde edilmesi ve kontrol edilmesi için gerekli olan bir şeydir. Örgütte ortak amaçların elde edilmesi için gücün yoğunlaşması kaçınılmazdır. Bir şeyi elde etmek için gücün yoğunlaştırılması, karşıt başka örgütlerde de gücün yoğunlaştırılması sonucunu doğurmaktadır. Örgütlerarası mübadelelerde, mübadele her iki taraf için de eşit önemde değilse bir asimetri vardır. Bu asimetri, örneğin, örgütlerin büyüklüklerinin birbirinden farklı oluşu gibi hususlardan kaynaklanabilir. Örgütler arası mübadele ilişkisinde asimetri yok ise hiçbir örgüt diğerine karşı bir güç üstünlüğü elde edemez. Asimetrinin neden olduğu güç, güçlü örgütün daha az güçlü / mübadele ilişkisine daha çok bağımlı diğer örgütün davranışını kontrol etmesi veya sınırlandırması sonucuna yol açabilir. Öte yandan, bu yaklaşımda güç, örgüt içi bağlamda da ele alınır. Örgütün karşılaştığı pek çok belirsizlik ve durumsallıklar (contingency) çevrenin bir ürünüdür. Çevre, örgüt içinde güç ve kontrolün dağılımını etkiler ve örgütlerdeki gücü organize eden koşulları belirlemek bakımından önem taşır. Örgütün içerisinde bulunduğu koalisyonun üyeleri birbirlerine karşılıklı olarak bağımlıdırlar ve birbirleriyle mübadelede bulunurlar. Bu durum üyeler arasında güç farklılıklarına yol açar. Kontrol ve etki ise örgütsel katılımcıların etkileşimi ve her birinin yaptığı katkının değerinden ortaya çıkar. Diğer taraftan, örgütlerde yeterli kaynakları elde etmek kritik bir öneme sahip olduğundan örgütsel kaynakların elde edilmesinde en çok payı olan örgüt içi birimler görece daha çok güç elde ederler.⁶⁹

Bu yaklaşımda önem verilen bir başka konu da durumsallıklardır. Örgütün çevresini belirleyen durumsallıklar (contingency) vardır. Ancak, örgüt çevresinin durumsallıkları kendiliğinden var olan şeyler değildir, örgüt bunu, yani çevrenin örgüt üzerindeki etki ve koşullarını anlayıp yorumlamak durumundadır. Örgüt çevresindeki durumsallıkların örgüt içi gücü doğrudan etkilediğini her zaman varsaymak da mümkün değildir.

68 K.S. Cook, 'Exchange and Power in Networks of Interorganizational Relations', *The Sociological Quarterly*, Vol. 18, No. 1, 1977, s. 62-82.

69 K.G. Provan, J.M. Beyer ve C. Kruytbosch, 'Environmental Linkages and Power in Resource-Dependence Relations between Organizations,' *Administrative Science Quarterly*, Vol. 25, No.2. 1980, s. 200-25.

Öyle ki güç, örgüt içinde kurumsallaştırılmış olabilir. Örneğin, a) Örgüt içinde bazı yapı ve politikalar bir alt birimin lehine kalıcı bir biçimde kurulmuş olabilir. b) Belirli sorunların çözümünün örgütte belirli alt birimlerin uzmanlık alanı olduğu düşünülebilir. c) Çevreden kaynaklanan problemlerin eskiden meydana gelen problemlere benzer biçimde algılanıyor oluşu, örgüt içi güç dağılımının değişmesini engelleyebilir. d) Yine, güç örgüt içinde yöneticiler tarafından bilinçli bir biçimde kurumsallaştırılabilir. Bu meyanda, örgüt dışından gelen ve örgüt içinde dolaşan bilgi akışı, bilinçli bir biçimde kontrol edilebilir ve sınırlandırılabilir. Dolayısıyla, gücün yukarıda örnekleri verilen biçimde kurumsallaştırılması, çevrenin durumsallıkları ile örgüt içi güç arasındaki ilişkileri zayıflatma eğilimi taşır. Öte yandan, örgüt içi güç dağılımının belirlenmesi ve gücün kurumsallaştırılmasında üst düzey yöneticilerin seçimi büyük önem taşır.⁷⁰

Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'nda önemli bir yeri bulunan güç kavramının temelinde bağımlılık kavramı vardır. Bağımlılık kavramı için bir arada sağlanması gereken iki şart vardır. Bu şartlar; bir girdi veya çıktının örgüt için ne kadar önemli olduğu ve bunları kontrol eden örgütlerin sayısının görece az veya çok olmasıdır.⁷¹ Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı, öngördüğü bağımlılığın belirlenmesi için çevredeki unsurların yani gücü belirleyen süjelerin net olarak ortaya konabildiğini ima eder.

Öte yandan, Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'nın önemli sac ayaklarından biri Sosyal Mübadele (Exchange) Kuramı'dır. Bu kuramın örgüt alanına uygulanması ile ulaşılan örgütsel mübadele (organizational exchange) kavramı örgütlerin amaçlarını gerçekleştirmek için yaptıkları gönüllü faaliyetleri ifade etmektedir.⁷² Burada güç ilişkisi gönüllüdür.

Bu yaklaşımda güç konusu değişik yazarlarca gerek örgütler arasında, gerekse de örgütlerin alt birimleri arasında ele alınır.⁷³ Statik ve işlevsel bir güç kavramını öngören Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı, gücü doğuran ve dönüştüren etkenleri araştırma amacı taşımaz. Diğer taraftan, Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı rasyonel mübadele kuramlarını esas aldığı için gücün temelinde yer alan "değerler, tanımlar, ilgiler, (tarihsel eşitsizlikler) ve kuralların ortaya çıkışı, kurumsallaşması ve değişimine dair bir açıklama ortaya koyamaz".⁷⁴

70 Pfeffer ve Salancik, op. cit.

71 ibid.

72 ibid., s. 51.

73 Comstock, op. cit., s. 143.

74 Üsdiken, op. cit., s. 81-2.

Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'na göre, örgütün çevresel unsurlarla ilişkilerinde bağımlılık karşılıklı bir nitelik taşır. İlişkinin iki tarafı da birbirine bağımlıdır. Diğer taraftan, örgütler dışsal baskılara itaat etme durumunda kalmayı olabildiğince engellemeye çalışırlar.⁷⁵ İki tarafın birbirine bağımlı olması ve dışsal baskılara itaatten kaçınmak gibi hususlar, Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'nda gücün bilinç düzeyinde algılanması anlamına gelir.

Söz konusu yaklaşımda, güç farklılığı, güçlü olan taraf için bir elinde tutma durumudur ve muhakkak diğer taraf üzerinde kullanılacağı anlamına gelmez.⁷⁶ Burada potansiyel bir güçten bahsedilmektedir.

Son olarak, örgütün güç ilişkilerini yaşadığı çevre, Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'nda dışarıda nesnel olarak var olup bu yaklaşıma göre çevresel unsurlara bağımlılıklarını ve bu vesileyle işlerine karışılmasını azaltmaya çalışan⁷⁷ örgütler aktif bir profil çizerler.

DEĞERLENDİRME

Eleştirel Kuram'ın gücü adeta her yerde ve her şey olarak algılayışı, onu bilimsel analizler bakımından yeterince anlamlı olmayan bir yapı haline dönüştürmekte ve araştırmacıların gücü eksene alarak sağlam analizler yapma fırsatlarını azaltmaktadır. Kuramsal düzlemde ele alınan, pratik bir karşılığa tekabül etmeyen güç kavramı onu araştıran kişinin elinden kayıp adeta hiçliğe gitmektedir. Güç, içerdiği diyalektizm gereği doğal olarak tanımlanabilir bir kavram olmamaktadır. Ayrıca, Eleştirel Kuram çerçevesinde şekillenen Eleştirel Yönetim Çalışmaları, gerçeği yansıtma (reflection) amacı taşımadığı için gücün *ne* olduğu ile zaten ilgilenmemektedir. Bu anlamda, bu kuramda gücün ne olduğundan daha ziyade ne olmadığı üzerine tartışmalar yapılmış görünmektedir.

Dolayısıyla, Eleştirel Yönetim Çalışmaları felsefi düşünenlerin ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılamaktadır, ama bu kuram çerçevesinde gücün zor anlaşılma oluşu, uygulamayı düzeltmekten ziyade, aslında mevcut güç ilişkilerinin devamına hizmet eder gibi görünmektedir.

Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı, öngördüğü bağımlılığın belirlenmesi için çevredeki unsurların yani gücü belirleyen süjelerin net olarak ortaya

75 Comstock, op. cit. s. 144.

76 Üsdiken, op. cit., s. 86-7.

77 ibid., s. 86.

konabildiğini ima ederken Eleştirel Yönetim Çalışmaları ile çelişmektedir. Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'na göre bilinç düzeyinde algılanan güç, Eleştirel Yönetim Çalışmaları'nda son derece belirsizdir ve özellikle güce maruz kalanın bu durumun farkında olmadığı zımnen kabul edilir.

Öte yandan, Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'nda güç ilişkisi gönüllüdür. Oysa, Eleştirel Yönetim Çalışmaları'nda kaçınılmaz bir güç ilişkisine vurgu vardır. Örneğin, kültür endüstrileri bu zorunlu güç ilişkilerinin sürekliliğini sağlamakta önemli bir araç olarak gösterilmektedir.

Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'nda güç, tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamından koparılmakta, sadece gücün taraflarının ölçeği değişmektedir. Statik ve işlevsel bir güç kavramını öngören bu yaklaşım, gücü doğuran ve dönüştüren etkenleri araştırma amacı taşımamaktadır. Eleştirel Yönetim Çalışmaları'nda ise gücün; örgüt içi güç, örgütün alt grupları arası güç, örgütün çevresi ve diğer örgütlerle ilişkisi bağlamında güç olarak ele alınması ayırımına gidilmemiştir. Çünkü eleştirel gücün hayatın her alanına gömülü/bütünleşik (embedded) oluşu, böyle bir ayırım yaparak gücün incelenmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, Eleştirel Yönetim Çalışmaları, soyut bir güç kavramını önerdiğinden Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'nun öngördüğü aktörlerin güç silahını ellerinden almaktadır. Eleştirel Yönetim Çalışmaları'na göre, bireyde ve toplumda nasıl üretildiğine dair araştırma kaygısının taşınmadığı, tarihsel bağlamından kopmuş olan güç, Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı çerçevesinde 'şeyleşmiştir'.

Öte yandan, Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı gücün fiilen kullanılmayabileceğini, potansiyel bir mahiyete olabileceğini de dikkate alırken Eleştirel Yönetim Çalışmaları gücün her an iş başında olduğunu varsayar.

Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı gücün kurumsallaştırılması ile ilgili bir şeyler söylemekte, ancak gücün nasıl oluştuğuna dair yeterli açıklama getirememektedir. Öte yandan, bu yaklaşımda örgüt çevresel koşullarla baş ederken yöneticilere önemli bir rol biçilmekte, güç, Eleştirel Yönetim Çalışmaları'nun aksine belirli süjelere atfedilen ve sınırları belirli bir kavram olarak ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra, Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı, Eleştirel Yönetim Çalışmaları'nda sıkça sözü edilen, gücün yönetim sınıfı lehine araçsallaşmasına da hizmet etmektedir.

Son olarak, örgütün güç ilişkilerini yaşadığı çevre; Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'na göre dışarıda nesnel olarak mevcut iken, Eleştirel Yönetim Çalışmaları'nda dışarıda nesnel bir mevcudiyete sahip olmaktan ziyade,

adeta her yerdedir. Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'na göre örgütler çevresel unsurlara bağımlılıklarını ve dolayısıyla işlerine karışılmasını azaltmaya çalışarak aktif bir profil çizerler iken; Eleştirel Yönetim Çalışmaları'nda güce maruz kalanın (örgüt) aktif değil, pasif olması söz konusudur.

KAYNAKÇA

- Abel, C.F., 'Beyond the Mainstream: Foucault, Power and Organization Theory', *International Journal of Organization Theory and Behavior*, Boca Raton, Vol. 8, No. 4, 2005, s. 495-519.
- Alvesson, M. ve Deetz, S., (2005), 'Critical Theory and Postmodernism: Approaches to Organizational Studies', içinde C. Grey ve H. Willmott, (der.) *Critical Management Studies: A Reader*, (Oxford: Oxford University Press, 2005), s. 60-106.
- Alvesson, M. ve Willmott, H., 'Critical Theory and Management Studies: An Introduction', içinde M. Alvesson ve H. Willmott, (der.) *Critical Management Studies*, (London: Sage Publications, 1992).
- Alvesson, M. ve Willmott, H., 'On the Idea of Emancipation in Management and Organization Studies', *Academy of Management Review*, Vol. 17, No. 3, 1992, s. 432-64.
- Alvesson, M. ve Willmott, H., 'Introduction', içinde M. Alvesson ve H. Willmott, (der.) *Studying Management Critically*, (London: Sage Publications, 2003), s. 1-22.
- Aydın, Şule ve Coşkun, Recai 'Örgütsel Güç'e İlişkin Eleştirel Bir Çözümleme', *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik İncelemeler Dergisi: Tez Sayısı, Cilt: 2, Sayı: 2*, s. 97-128.
- Bağçe, H.E. 'Sunuş', içinde H.E. Bağçe, (der.) *Frankfurt Okulu*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2006), s. 7-16.
- Burrell, G., 'Modernism, Postmodernism and Organizational Analysis 2: The Contribution of Michel Foucault', *Organization Studies*, Vol. 9, No. 2, 1988, s. 221-35.
- Carr, A., 'Critical Theory and the Management of Change in Organizations', *Journal of Organizational Change Management*, Vol. 13, No. 3, 2000, s. 208-20.
- Casciaro, T. ve Piskorski, M.J. 'Power Imbalance, Mutual Dependence, and Constraint Absorption: A Closer Look at Resource Dependence Theory', *Administrative Science Quarterly*, Vol. 50, No. 2, 2005, s. 167-99.
- Clegg, S.R., Courpasson, D. ve Phillips, N., *Power and Organizations*, (London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, First Published, 2006).
- Comstock, D.E., 'Power in Organizations. Toward a Critical Theory', *The Pacific Sociological Review*, Vol. 25, No. 2, 1982, s. 139-62.
- Cook, K.S., 'Exchange and Power in Networks of Interorganizational Relations', *The Sociological Quarterly*, Vol. 18, No. 1, 1977, s. 62-82.
- Coşkun, Recai ve Aydın, Şule, "Örgütsel Güç Araçsallaştırılabilir mi? Sakarya Üniversitesi Örneği", (Tebliğ, 15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Sakarya, 25-27 Mayıs 2007, s. 76-83.
- Cousins, M. ve Hussain, A., *Michel Foucault*, (New York: St. Martin's Press, 1984).
- Falzon, C., *Foucault ve Sosyal Diyalog: Parçalanmanın Ötesi*, Çev. Hüsamettin Arslan, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001).

- Forester, J., 'Critical Theory and Planning Practice', içinde J. Forester, (der.) *Critical Theory and Public Life*, (Cambridge, MA: MIT Press, 1985).
- Foucault, M., *Society Must be Defended*, Çev. D. Macey, (Harmondsworth: Penguin, 2003).
- Gordon, Colin, (der.), *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*, (New York: Pantheon, 1980).
- Hillman, A.J. ve Dalziel, T. 'Boards of Directors and Firm Performance: Integrating Agency and Resource Dependence Perspectives', *The Academy of Management Review*, Vol. 28, No. 3, 2003, s. 383-96.
- Hodgkinson, C., *Yönetim Felsefesi: Örgütsel Yaşamda Değerler ve Motivasyon*, Çeviri Editörleri: İ. Anıl ve B. Doğan, (İstanbul: Beta, 1. Bası, 2008).
- Horkheimer, M., *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*, Çev: M. Tüzel, (Yapı Kredi Yayınları, 2005).
- Jermier, J. ' 'When the Sleeper Wakes': A Short Story Extending Themes in Radical Organization Theory', *Journal of Management History*, Vol. 11, No. 2, 1985, s. 67-80.
- Jones, R.W., *Security, Strategy, and Critical Theory*, (Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, 1999).
- Levine, S. ve White, P.E., 'Exchange as a Conceptual Framework for the Study of Interorganizational Relationships', *Administrative Science Quarterly*, Vol. 5, No. 4, 1961, s. 583-601.
- Lord Acton, Piskopos Mandell Creighton'a Yazdığı Bir Mektup, 1887.
- Marsden, R., 'The Politics of Organizational Analysis', içinde C. Grey ve H. Willmott, (der.) *Critical Management Studies: A Reader*, (Oxford: Oxford University Press, 2005), s. 132-64.
- Mills, C. Wright, *Power, Politics & People: The Collected Essays of C. Wright Mills*, (New York: Oxford University Press, 1967).
- Pfeffer, J. ve Salancik, G.R., *The External Control of Organizations - A Resource Dependence Perspective*, (New York: Harper & Row, Publishers, 1978).
- Pringle, R., 'Sexuality at Work', içinde C. Grey ve H. Willmott (der.) *Critical Management Studies: A Reader*, (Oxford: Oxford University Press, 2005), s. 284-303.
- Provan, K.G., Beyer, J.M. ve Kruytbosch, C. 'Environmental Linkages and Power in Resource-Dependence Relations between Organizations,' *Administrative Science Quarterly*, Vol. 25, No.2. 1980, s. 200-25.
- Rabinow, Paul, (der.), *The Foucault Reader*, (Pantheon Boks, 1984).
- Robbins, S.P., *Organizational Behavior: Concepts, Controversies, Applications*, (New Jersey: Prentice-Hall International, Inc., Eighth Edition (International Edition), 1998).
- Steffy, B. ve Grimes, A., 'A Critical Theory of Organizational Science', *Academy of Management Review*, Vol. 11, No. 2, 1986, s. 322-36.
- The Untouchables filmi (1987, Yönetmen: Brian De Palma).
- Thompson, E.P., *Warwick University Ltd: Industry, Management and the Universities*, (Harmondsworth: Penguin, 1970).

Üsdiken, B. 'Çevresel Baskı ve Talepler Karşısında Örgütler: Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı', içinde A.S. Sargut ve Ş. Özen, (der.) Örgüt Kuramları, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2007), s. 77-132.

İnternet Kaynakları

<http://www.imdb.com/title/tt0094226/quotes>, (Erişim Tarihi: 2 Nisan 2012).

<http://www.phrases.org.uk/meanings/288200.html>, (Erişim Tarihi: 2 Nisan 2012).
ibid., s. 88-90.